

Комплексне дослідження особистісних структур майбутнього лікаря

М.М. Філоненко

кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і медичної психології та педагогіки, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

У статті розкрито цілісність особистості майбутнього лікаря, виділено особистісні властивості, що поступово професіоналізуються під час навчання у вузі, утворюючи самостійну підструктуру; проведено психодіагностику рівня сформованості особистісних структур у студентів-медиків.

Ключові слова: образ лікаря, особистісні структури, професіоналізація особистості, студент-медик.

В статье раскрыта целостность личности будущего врача, выделены личностные свойства, которые постепенно профессионализируются во время учебы в вузе, образуя самостоятельную подструктуру; проведена психодиагностика уровня сформированности личностных структур студентов-медиков.

Ключевые слова: образ врача, личностные структуры, профессионализация личности, студент-медик.

In the article the integrity of future doctor isolated personal property that gradually professionalizuyutsya while studying at university, forming an independent substructure; conducted psychodiagnostic formation of personal data structures in medical students.

Keywords: doctor image, personality structure, professionalization of the individual, a medical student.

Постановка проблеми

Вищий медичний навчальний заклад виступає інституційним механізмом особистісного розвитку майбутнього лікаря, рушійною силою якого є суперечності між постійно зростаючими вимогами суспільства до процесу навчання, рівнем ставлення студентів до учіння як до провідної діяльності. З огляду на це змінюються риси внутрішнього світу і самосвідомості, еволюціонують і перебудовуються психічні процеси та властивості особистості. Основним новоутворенням студента під час навчання у вузі є усвідомлення себе суб'єктом діяльності, тому він повинен уміти адекватно сприймати зміни в суспільному житті, проявляти свідому активність, спрямовану на приведення внутрішніх резервів у відповідність до зовнішніх умов. Студент-медик повинен сформувати в собі такі якості особистості, які дадуть йому змогу стати успішним лікарем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемі формування якостей фахівців завжди приділялася належна увага,

зокрема: концептуальним засадам професійної підготовки майбутніх фахівців у контексті особистісно зорієнтованої освіти (Г.О. Балл [1], С.Д. Максименко [2; 3], В.В. Рибалка [4]); дослідженням шляхів формування та розвитку особистості педагога (В.О. Кан-Калик, О.В. Киричук, В.Г. Кузь, М.М. Поташник, С.О. Сисосова, Т.І. Сущенко). У роботах В.І. Астахової, А.Б. Збанацької [5], Л.А. Коростильової [6], В.А. Сластьоніна, І.С. Собатовської, В.Д. Шадрікова, Є.О. Якуби та інших розглядаються питання професійної орієнтації, професійного інтересу, професійної спрямованості, трудового виховання молоді, процесу формування сумлінного ставлення до праці, а також проблеми формування особистісних якостей спеціаліста.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав нам змогу виділити не вирішені раніше частини проблеми комплексного дослідження особистісних структур май-

бутнього лікаря з метою виявлення рівня їх сформованості.

Формулювання цілей статті

Мета статті – розкрити цілісність особистості майбутнього лікаря, виділити особистісні властивості, що поступово професіоналізуються під час навчання у вузі, утворюючи самостійну підструктуру, діагностувати сформованість особистісних структур.

Виклад основного матеріалу дослідження

Якщо розглядати особистісне становлення як процес, то потрібно враховувати складність об'єкта дослідження, тобто людину. Базуючись у своєму дослідженні на комплексному підході до пізнання особистості, розробленому Б.Г. Ананьєвим, ми повинні розглядати спеціаліста як сукупність відкритих систем: індивід, особистість і суб'єкт діяльності, що у свою чергу визначають його індивідуальність [7, с. 36-67].

Як зазначає Б.Г. Ананьєв, щоб підійти до проблеми індивідуальності з точки зору цілісності, потрібно представити людину не тільки як відкриту систему, але й як систему закриту, замкнену, унаслідок взаємозв'язку її властивостей (особистості, індивіда, суб'єкта) [7, с. 24-56].

З огляду на вказане нами поставлено за мету визначити природу особистісного становлення фахівця, механізмів його здійснення, умов і факторів, що впливають на продуктивність цього процесу. Так, у дослідженні з проблеми самореалізації особистості Л.А. Коростильової [6] було виділено дві групи факторів, які справляють значний вплив на самореалізацію:

- зовнішні фактори (екстеріоризовані), що пов'язані з об'єктивними умовами навколишнього середовища фахівця;
- внутрішні фактори (інтеріоризовані), що відображають внутрішній потенціал людини.

У цьому дослідженні ми будемо аналізувати та діагностувати внутрішні фактори (інтеріоризовані), що представляє собою соціальне оточення особистості, характер

спілкування і взаємодії в референтній групі (у вузі), які мають першочерговий вплив на особистість фахівця та, безумовно, багато в чому визначають особливості особистісного становлення.

У цьому аспекті теоретичними та експериментальними проблемами є так:

- визначення умов і факторів, що сприяють виникненню професійних інтересів, мотивів, цінностей як необхідних передумов особистісного становлення фахівця;
- дослідження закономірностей особистісного становлення фахівця на етапі навчання у вузі;
- виявлення основних етапів особистісного становлення студента, що може мати певний внесок у розроблення загальної концепції діалектики особистісного становлення фахівця в процесі навчання у вузі.

Розкриваючи особливості особистісного становлення студентів-лікарів, будемо керуватися складовими діяльності лікаря: діагностичною, практичною (клінічною), профілактичною. Зауважимо, що майбутній лікар згідно з вимогами до напряму професії буде виконувати всі означені види робіт.

Таким чином, можна виділити такі функції діяльності лікаря: діагностичну, прогностичну, лікувальну, клінічну, практичну, проєктивну, посередницьку, профілактичну, дослідницьку.

На нашу думку, у результаті особистісного становлення майбутнього лікаря будуть сформовані такі параметри професійно важливих якостей, які забезпечать: високий рівень навичок учіння; спостережливість для збору анамнезу життя і хвороби, скарг хворого; прихильність до себе, встановлення психологічного контакту; уміння визначати морально-психологічний стан хворого; уміння співчувати; уміння спілкуватися; уміння аналізувати, узагальнювати, систематизувати і класифікувати, роботи висновки; уміння проєктувати процес лікування та прогнозувати кінцевий результат лікарського втручання; уміння спрямовувати зусилля хворого на реабілітацію і профілактику повторного процесу.

Отже, розвиток означених професійних умінь можна забезпечити шляхом формування особистісних структур, які виробляються в процесі оволодіння професією лікаря.

До особистісних структур, які пришвидшують процес професіоналізації особистості студента-медика і які будемо діагностувати, відносимо такі:

- особливості мотиваційної сфери особистості;
- рівень самосвідомості;
- особливості емоційної сфери;
- творчий потенціал особистості.

Для дослідження рівня сформованості особистісних структур студентів-медиків нами використано такі методики (А.А. Бодалев) [8]:

- метод експертних оцінок;
- методика вивчення рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (адаптація Е.Ф. Бажина);
- анкета «Мотиви вибору»;
- методика «Вивчення мотивів учбової діяльності студентів» (Реана – Якуніна у модифікації Н.Ц. Бадмаєвої);
- методика «Тип мислення» (методика визначення типу мислення в модифікації Г.В. Резапкіної);
- діагностика особистісної креативності (Е.Е. Тунік).

Для виявлення особистісних структур майбутнього лікаря ми застосували метод експертних оцінок (анкетування). У ролі

респондентів виступили практикуючі лікарі різних спеціальностей, відповіді яких на запитання «Яким повинен бути ідеальний образ лікаря?» були сформульовані абсолютно самостійно. Емпіричні результати наведено в табл. 1.

Отже, можна сказати, що переважна більшість лікарів ставить на першу позицію особистісні якості, що визначають професійну компетентність у системі професій «людини – людина» – компетентність, комунікабельність і співчутливість, проте малий відсоток показників якостей, які мають характер суто психологічних особистісних структур, що відображають внутрішній потенціал людини і несуть не менш важливу складову професійної спрямованості студента-медика. Виведені практикуючими лікарями особистісно важливі якості, методом експертних оцінок, дають нам змогу підібрати комплекс психодіагностичного інструментарію з метою виявлення рівня сформованості особистісних структур у студентів-медиків з метою їх подальшого формування.

Такі професійні якості як відповідальність, пунктуальність, цілеспрямованість ми пов'язуємо з локусом контролю, що характеризує схильність студента-медика приписувати відповідальність за результати успішності в навчанні зовнішнім силам (екстернальний, або зовнішній локус контролю) або власним здібностям і зусиллям (інтернальний, чи внутрішній ло-

Таблиця 1

Критерії ідеального образу лікаря

Особистісно важливі якості	К-сть	%
Компетентний	16	70,7
Комунікабельний	14	63,6
Співчутливий	10	45,4
Інтелектуальний, відповідальний, охайний	7	31,8
Гуманний	6	27,2
Кваліфікований, чесний, ввічливий, добрий	5	22,7
Прогресивний, мудрий, пунктуальний, цілеспрямований	4	18,2
Скромний	3	13,6
Милосердний, благородний	2	9,1
Тактовний	1	4,5

Джерело: таблиця створена автором за результатами проведеного дослідження

Локус суб'єктивного контролю студентів

№ групи	Кількість студентів	Тип контролю			
		інтернальний		екстернальний	
1	n = 2	n = 2	4%	-	-
2	n = 27	n = 17	34%	n = 10	20%
3	n = 11	n = 9	18%	n = 2	4%
4	n = 8	n = 3	6%	n = 5	10%
5	n = 2	-	-	n = 2	4%
Усього	n = 50	n = 31	62%	n = 19	38%

Джерело: таблиця створена автором за результатами проведеного дослідження

кус контролю). Нами проведено методику вивчення рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (адаптація Е.Ф. Бажина). Емпіричні дані наведено в табл. 2.

Для визначення мотивації студентів до професійної діяльності нами використано анкету «Мотиви вибору» та методику «Вивчення мотивів учбової діяльності студентів» (Реана – Якуніна у модифікації Н.Ц. Бадмаєвої). У табл. 3 наведено результати дослідження за анкету «Мотиви вибору» (МВП – мотиви власної праці; МСЗП – мотиви соціальної значущості праці; МСП – мотиви самоствердження в праці; МПМ – мотиви професійної майстерності).

За даними табл. 3, найнижчою є сформованість мотивів професійної майстерності – лише 1,9%, інші мають здебільшого середній рівень розвитку, на відміну від мотивів самоствердження в праці – 16,7%.

Результати застосування методики «Вивчення мотивів учбової діяльності студентів» (Реана – Якуніна у модифікації Н.Ц. Бадмаєвої) наведено в табл. 4.

За даними табл. 4, високий рівень розвитку мають професійні мотиви – 81,5%

(44 особи), мотиви творчої самореалізації – 75,9%, учбово-пізнавальні мотиви – 50%. Вартим уваги є те, що мотиви уникнення мають високий рівень 18,5%.

У професійній діяльності лікаря важливу роль відіграє тип мислення, особливо креативне мислення, яке лежить в основі клінічного, тобто вміння аналізувати, узагальнювати, систематизувати і класифікувати, робити висновки, уміння проектувати процес лікування, прогнозувати кінцевий результат лікарського втручання, спрямовувати зусилля хворого на реабілітацію і профілактику повторного процесу, уміння приймати ризиковані рішення. Для визначення типу мислення нами використано методику визначення типу мислення в модифікації Г.В. Резапкіної. У табл. 5 зазначено результати опитування студентів з рівнем того чи іншого типу мислення.

Серед опитаних 133 студентів високий рівень розвитку мислення становить 63,1%, середній – 22,5%, низький – 14,4%. Отже, у формуальному дослідженні маємо на меті підвищити загальний рівень креативного мислення студентів шляхом

Результати за анкету «Мотиви вибору»

Таблиця 3

Назва мотивів	Рівні розвитку мотиву (%)		
	низький	середній	високий
МВП	9,3	88,8	1,9
МСЗП	14,9	79,6	5,5
МСП	31,5	51,8	16,7
МПМ	7,4	24,1	1,9

Джерело: таблиця створена автором за результатами проведеного дослідження

Таблиця 4

Результати за методикою «Вивчення мотивів учбової діяльності студентів»

Мотиви	Рівні розвитку мотиву (%)		
	низький	середній	високий
Професійні	0	18,5	81,5
Соціальні	33,3	27,8	38,9
Учбово-пізнавальні	7,4	42,6	50
Комунікативні	14,8	55,5	29,7
Престижу	9,2	50	40,7
Творчої самореалізації	1,9	22,2	75,9
Уникнення	27,8	53,7	18,5

Джерело: таблиця створена автором за результатами проведеного дослідження

Таблиця 5

Рівень розвитку типів мислення студентів

Тип мислення	високий		середній		низький	
	6-8	%	3-5	%	0-2	%
Предметно-дієве (П-Д)	25	29,8	8	29,6	3	15,8
Абстрактно-символічне (А-С)	2	2,4	-	-	-	-
Словесно-логічне (С-Л)	18	21,4	7	23,3	3	15,8
Наочно-образне (Н-О)	30	35,7	10	33,3	9	47,4
Креативне	9	10,7	5	13,8	4	21,0
Усього	84	100	30	100	19	100

Джерело: таблиця створена автором за результатами проведеного дослідження

адаптивно-динамічного навчання, метою якого є тренування мисленнєвих операцій, формування здатності мислити творчо, знаходити нестандартні способи розв'язання завдань тощо.

Для визначення особистісної креативності студентів нами було застосовано методику особистісної креативності (Е.Е. Тунік). У ній виокремлено особливості творчої особистості: допитливість (Д), уява (У), складність (С), схильність до ризику (Р). Емпіричні результати наведено в табл. 6.

Отже, за фактором схильності до ризику близько 60% студентів набрали менше 30 балів, що свідчить про низький рівень схильності до ризику. Така особа не вміє обстоювати свої ідеї, ставить перед собою нечіткі цілі, не може визначити шляхи їх досягнення, легко піддається впливові.

За фактором допитливості 40% студентів набрали менше 30 балів, 52% респон-

дентів – 30-60 балів. Це вказує на те, що студенти в достатній мірі є допитливими, вони не соромляться запитувати про все, що їх цікавить. Однак більшість студентів не шукають нових шляхів для розв'язання поставлених завдань.

Розглянувши наступний фактор – уява, можна сказати, що у студентів вона недостатньо розвинена, а саме: низький рівень – 74% респондентів; середній – близько 20%. Студенти легко описують місця, у яких не були; мріють про подорожі; однак їм важко розв'язати нестандартні завдання, виникають труднощі в незнайомих ситуаціях.

За фактором «складність» більша половина опитаних мають низький рівень, середній – у 19%. Це свідчить про те, що студенти прагнуть уникати складних завдань та ідей або вдаються до допомоги інших чи намагаються йти найпростішим, звичним шляхом.

Таблиця 6

**Рівень особистісної
креативності студентів**

Фактори	Бали	%
Схильність до ризику	До 30	72
	До 60	21
	До 100	7
Допитливість	До 30	40
	До 60	52
	До 100	8
Уява	До 30	74
	До 60	20
	До 100	6
Складність	До 30	76
	До 60	19
	До 100	5
Сума балів	До 30	65,5
	До 60	28
	До 100	6,5

Джерело: таблиця створена автором за результатами проведеного дослідження

Висновки

Таким чином, результати дослідження дали змогу дійти висновку, що рання діагностика особистісної важливих якостей і професійно важливих якостей у студентів-медиків – важлива умова становлення особистості майбутнього фахівця. Розвиток означених якостей майбутнього лікаря можна забезпечити на основі застосування адаптивно-динамічного навчання у вузі.

Література

1. Балл Г. О. Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти / Г. О. Балл // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1. – С. 21-36.
2. Максименко С. Д. Психологія учіння людини : генетико-модельючий підхід : монографія / С. Д. Максименко. – К. : Слово, 2013. – 592 с.
3. Максименко С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти / С. Д. Максименко, М. М. Філоненко. – К. : Центр навчальної літератури, 2014. – 288 с.
4. Рибалка В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога : монографія / В. Рибалка. – К. : Шкільний світ, 2010. – 128 с.
5. Збанацкая А. Б. Личностные характеристики студентов ВУЗа как основа индивидуального стиля учебной деятельности : автореф. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / А. Б. Збанацкая. – М., 2007. – 19 с.
6. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности : Основные сферы жизнедеятельности: дис. ... докт. психол. наук : 19.00.01 / Л. А. Коростылева. – СПб., 2001. – 398 с.
7. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л. : Изд-во ленинград. ун-та, 1968. – 181 с.
8. Бодалев А. А. Общая психодиагностика / В. В. Столин, В. С. Аванесов. – М. : Речь, 2000. – 440 с.